

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ
АДАПТИВНОЮ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ В УКРАЇНІ

Олександр ГОРБЕНКО

Харківська державна академія фізичної культури

Анотація. У статті запропоновано результати системного аналізу визначення чинників розвитку та проблем адаптивної фізичної культури. Визначено умови й шляхи системної модернізації управління для вдосконалення діяльності суб'єктів адаптивної фізичної культури. Надано довгострокові перспективи державної політики в управлінні адаптивною фізичною культурою на основі системного підходу.

Ключові слова: адаптивна фізична культура, системний підхід, управління.

СИСТЕМНИЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕННЮ
АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧЕСКОЇ
КУЛЬТУРОЮ В УКРАЇНІ

Александр ГОРБЕНКО

*Харьковская государственная академия
физической культуры*

Аннотация. В статье предложены результаты системного анализа факторов развития и проблем адаптивной физической культуры. Определены условия и пути системной модернизации управления для совершенствования деятельности субъектов адаптивной физической культуры. Представлены долгосрочные перспективы государственной политики в управлении адаптивной физической культурой на основе системного подхода.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура, системный подход, управление.

SYSTEM APPROACH TO MANAGEMENT
OF ADAPTIVE PHYSICAL CULTURE
IN UKRAINE

Alexander GORBENKO

Kharkiv State Academy of Physical Culture

Annotation. In the article the results of analysis of the systems are offered in relation to the decision of factors and problems of adaptive physical culture. Certainly terms and ways of system modernization of management in relation to perfection of activity of subjects of adaptive physical culture. The long-term prospects of public policy are given in a management an adaptive physical culture on the basis of approach of the systems.

Key words: adaptive physical culture, approach of the systems, management.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна модернізація державних і громадських інститутів управління галузями господарства та сферами життєдіяльності вимагає системного підходу до поліпшення способу життя населення України та стану фізичної культури і спорту. Відповідно до Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки, демографічна криза, яка зумовлюється зменшенням кількості населення України з 52,2 мільйона в 1992 році до 45,8 мільйона у 2010 році, та погіршення стану здоров'я населення з різко прогресованими хронічними хворобами серця, гіпертонією, неврозом, артритом, ожирінням – є першочерговими чинниками. Це призводить до зменшення кількості осіб, які можуть бути залучені до масового спорту, спорту для всіх і спорту вищих досягнень, зокрема спроможних тренуватися, витримуючи значні фізичні навантаження, та досягати високих спортивних результатів. В Україні, Росії, Білорусі, Казахстані, Республіках Балтії активно розвиваються такі нові для пострадянських країн наукові галузі: адаптивна фізична культура, адаптивне фізичне виховання, адаптивна рекреація [5]. Останнім часом активно формується ідеологія адаптивної фізичної культури, яка є складним багатогранним соціально-педагогічним явищем, а її теорія виступає як науковий напрям, що вивчає структуру, функції, принципи, мету, завдання, засоби та методи раціонально організованої рухової активності осіб з обмеженими можливостями [4]. В Україні адаптивну фізичну культуру та фізичне виховання досліджували Р.В. Чудної, О.В. Колишкіна, Р.П. Карпюк, І.Б. Грибовська, Г.Г. Маланчук та ін. Дослідження Р.П. Карпюка [3] вказують на те, що останніми десятиріччями в суспільній свідомості набуває особливого значення процес поступової зміни ставлення до проблеми інвалідності. Відбувається зміщення акценту зі сприйняттям можливостей інвалідів як обмежених до усвідомлення необхідності використання та збіль-

шення наявного значного потенціалу для максимального вияву індивідуальних можливостей цих людей. За даними вітчизняних і зарубіжних фахівців, понад 3% населення планети, тобто кожний 10-й її житель, – інваліди.

Мета дослідження – системне удосконалення управління діяльністю суб'єктів адаптивної фізичної культури.

Завдання дослідження – визначити чинники і перспективи державної політики в управлінні адаптивною фізичною культурою на основі системного підходу.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, аналіз документів, системний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Сучасне ставлення вчених і функціонерів до проблем неповносправних людей, людей з обмеженими можливостями або інвалідів зумовлено невідповідністю вимогам сучасності та значним відставанням від світових стандартів ресурсного забезпечення сфери фізичної культури і спорту, а саме: організаційного, кадрового, науково-методичного, медико-біологічного, фінансового, матеріально-технічного та інформаційного. Це характеризується низкою чинників, пов'язаних із кризовою ситуацією у сфері адаптивної фізичної культури:

- обмежена рухова активність, нераціональне та незбалансоване харчування, чинники асоціальної поведінки в суспільстві;
- невідповідність потребам населення з інвалідністю послуг, що надаються засобами фізичної культури і спорту за місцем проживання, у місцях масового відпочинку населення;
- низький рівень ресурсного забезпечення дитячо-юнацького та резервного спорту;
- відсутність спортивної інфраструктури, здатної задовольнити потреби населення в щоденній руховій активності відповідно до фізіологічних потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями;
- невідповідність баз паралімпійської підготовки європейським та світовим стандартам якості;
- низький рівень медичного й медико-біологічного забезпечення осіб, що займаються фізичною культурою і спортом, та медико-біологічного забезпечення підготовки спортсменів високого класу;
- недосконалість організаційно-правового та економічного механізму державної політики у сфері фізичної культури і спорту, слабка міжвідомча координація та взаємодія органів державної влади й органів місцевого самоврядування [6].

У своїх дослідженнях Р.В. Чудна визначає адаптивне фізичне виховання як напрям науки, який вивчає фізичне виховання неповносправних людей, що втратили на довгий час або назавжди ті чи інші функціональні можливості, серед яких рухові [7]. Цей напрям має низку типових проблемних питань процесу фізичного виховання неповносправних і відповідні суттєві загальні риси: проблеми психологічної адаптації неповносправної людини до свого власного стану, проблеми фізичної адаптації неповносправної людини до ближчого та далекого зовнішнього середовища – орієнтування у просторі, предметному світі та часі, проблеми адаптації неповносправної людини до соціуму (соціальна адаптація). Адаптивне фізичне виховання є складовою адаптивної фізичної культури – це педагогічний процес, спрямований на формування в інвалідів і людей із відхиленнями у стані здоров'я комплексу спеціальних знань, життєво та професійно необхідних рухових умінь і навичок на розвиток широкого кола основних фізичних і спеціальних якостей, поліпшення функціональних можливостей різних органів і систем організму [4].

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» адаптивна фізична культура розглядається як фізкультурно-спортивна реабілітація чи система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на відновлення й компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного та психологічного стану [2].

Проведення системного аналізу дозволило, урахувавши вище зазначенні чинники, установити, що визначений напрям науки та система заходів у нашій державі розвиваються відповідно до організаційно-управлінської структури на всіх рівнях і представлені такими суб'єктами:

- на державному рівні – Міністерство молоді та спорту України, Національний комітет спорту інвалідів України, Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»;
- на регіональному рівні – федерації інвалідів із нозологій, регіональні центри з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»;
- на місцевому рівні – місцеві центри з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», дитячо-юнацькі спортивні школи інвалідів, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи паралімпійського та дефлімпійського резерву, громадські організації інвалідів фізкультурно-спортивної спрямованості, осередки спортивних федерацій інвалідів із нозологій.

Визначені суб'єкти мають певні права й обов'язки та діють відповідно до законодавчо-правових, програмних, розпорядчих положень. Міністерство молоді та спорту України, здійснюючи управлінську дію на систему «Інваспорт», вимагає забезпечення належних умов для реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту інвалідів через заходи з організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності інвалідів, у тому числі щодо спорту вищих досягнень, фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів. Національний комітет спорту інвалідів України представляє Україну в міжнародному паралімпійському та дефлімпійському русі й виконує функції Національного паралімпійського комітету. За оцінками Міжнародного паралімпійського комітету та міжнародних спортивних федерацій – спорт інвалідів і темпи розвитку паралімпійського руху в Україні є найвищими в Європі за останнє чотириріччя.

Поєднання діяльності Національного комітету спорту інвалідів України і державної системи «Інваспорт» стало могутнім фактором розвитку фізичної культури і спорту інвалідів у нашій державі. Сьогодні в Україні діють 27 регіональних центрів «Інваспорт», 104 їхніх відділення – в АР Крим, обласних та міських центрах, 161 фізкультурно-спортивний та оздоровчий клуб інвалідів, 26 дитячо-юнацьких спортивних шкіл інвалідів, у тому числі 3 спеціалізовані школи паралімпійського та дефлімпійського резерву. У них фізичною культурою і спортом займається 6185 дітей, із них за нозологіями: з ураженнями опорно-рухового апарату – 1659; з вадами зору – 659; з вадами слуху – 2859; із вадами інтелекту – 1008 дітей. Понад 55 тис. інвалідів і 22 тис. дітей шкільного віку відвідують фізкультурно-реабілітаційні групи та спортивні секції з 27 видів спорту. Щорічно в Україні проводяться понад 250 чемпіонатів, першостей та кубків із 19 видів спорту серед інвалідів з ураженнями зору, слуху, опорно-рухового апарату й інтелекту. Регіональні центри з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» 2011 року провели 687 масових фізкультурно-спортивних та реабілітаційно-оздоровчих заходів, у яких взяло участь 35886 інвалідів усіх нозологій.

Інформація щодо діяльності системи спорту інвалідів «Інваспорт» у 2011 року в Україні має позитивні риси, але нині, на думку функціонерів, існують ще деякі проблемні питання, а саме:

- створення безперешкодного доступу спортсменів-інвалідів до приміщень соціальної сфери, побутових і спортивних майданчиків;
- відсутність власної спортивної бази (спортивних та тренажерних залів і площадок, басейнів, футбольних полів тощо);
- недостатня кількість спортивних клубів для інвалідів як державної так і інших форм власності;
- не всі спортивні споруди (особливо басейни) надаються інвалідам для занять фізичною культурою і спортом, а також для проведення фізкультурно-спортивних заходів на безкоштовній або пільговій умові;
- не всі регіональні органи місцевої влади та самоврядування на належному рівні вирішують питання поліпшення соціально-побутових та інших проблем чемпіонів і призерів Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, чемпіонів світу Європи та їх тренерів тощо.

Однак, на думку вчених, існують більш глобальні проблемні питання в системній модернізації управління щодо вдосконалення діяльності суб'єктів адаптивної фізичної культури.

Так у дослідженнях Р. В. Чудної виявлено наявність суттєвого протиріччя між великим суспільним запитом щодо вирішення проблем соціальної і фізичної адаптації неповносправних громадян України засобами фізичної культури і спорту та відсутністю державного статусу галузі фізичного виховання й оздоровчої фізичної культури неповносправних, що гальмує поступальний процес її розвитку. Установлено, що це протиріччя належить до визначальних, унаслідок чого потребує нагального, передусім нормативно-правового, розв'язання. Крім того, у стані практичної роботи виявлено безсумнівно суперечність між декларованою державою політикою соціального забезпечення інвалідів і фактичною відсутністю системи кваліфікованої кадрової підготовки фахівців із фізичного виховання неповносправних, а отже й нерозв'язною через це потребою в кадровому забезпеченні навчально-виховного процесу, що суперечить чинному українському правочинству [7].

У роботі О.П. Яшної також указується на низку невирішених питань, а саме це: недостатня увага держави й суспільства до проблем інтеграції дітей-інвалідів засобами фізкультури і спорту; обмеженість знань у керівників, фахівців і батьків щодо показання та протипоказання до занять фізкультурно-спортивною реабілітацією дітей з особливими освітніми потребами; проблема організації мобілізації дітей у Центри (транспорт, супровід); фактична відсутність методики навчання адаптивної фізичної культури дітей в умовах центрів соціальної реабілітації [8].

Використання системного підходу щодо визначення перспектив державної політики в управлінні адаптивною фізичною культурою дозволило визначити їхню довгостроковість, де впродовж 2012–2016 років для розв'язання проблем передбачається здійснити комплекс заходів, спрямованих на створення умов і визначення шляхів, зокрема:

- з підтримки дитячого, дитячо-юнацького, резервного спорту, спорту вищих досягнень інвалідів;
- для забезпечення розвитку видів спорту інвалідів і видів спорту, не введених до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, у яких беруть участь інваліди;
- поліпшення організаційного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового, науково-методичного, медичного, інформаційного забезпечення сфери адаптивної фізичної культури;
- удосконалення нормативно-правової бази галузі фізичної культури і спорту;
- збільшення в навчальних закладах усіх типів обсягів рухової активності на тиждень і виховання здорової дитини з активним залученням батьків до такого процесу;
- створення умов для розвитку регулярної рухової активності різних верств населення з особливими потребами для зміцнення здоров'я та реабілітації з урахуванням інтересів, побажань, здібностей та індивідуальних особливостей кожного;
- підтримання діяльності регіональних центрів із фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»;
- підтримання та розвитку паралімпійського й дефлімпійського руху [6].

Висновки:

1. Аналіз літературних джерел і документів підкреслив сучасне ставлення вчених і функціонерів до проблем адаптивної фізичної культури, що зумовлено невідповідністю вимогам сучасності та значним відставанням від світових стандартів ресурсного забезпечення сфери фізичної культури і спорту, а саме: організаційного, кадрового, науково-методичного, медико-біологічного, фінансового, матеріально-технічного та інформаційного.

2. Установлено, що існують певні розбіжності в понятійному апараті, де вчені розглядають питання адаптивної фізичної культури, адаптивного фізичного виховання, адаптивної рекреації, притому що на законодавчому рівні визначення дається поняттям «фізкультурно-спортивна реабілітація» й «спорт інвалідів».

3. Під час системного аналізу було встановлено, що з боку функціонерів й учених існує чітке розуміння проблем системної модернізації управління щодо вдосконалення діяльності суб'єктів адаптивної фізичної культури. Запропонований комплекс заходів дозволить ство-

рити умови та визначити шляхи державної політики відповідно до Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки.

Список літератури

1. Інформація щодо діяльності системи спорту інвалідів «Інваспорт» у 2011 році / Міністерство молоді та спорту України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/7497>
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 17.11.2009 № 1724-17. – К., 2009.
3. Карпюк Р. П. Науково-методичне забезпечення галузі адаптивної фізичної активності в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Карпюк Р. П. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-02/09krpafc.pdf
4. Колишкін О. В. Корекція рухових порушень дітей старшого шкільного віку з розладами слуху засобами адаптивного фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. В. Колишкін. – Одеса, 2004. – 25 с.
5. Круцевич Т. Понятійно-категоріальний апарат адаптивного фізичного виховання / Т. Круцевич, Р. Чудна // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 2/3. – С. 48–51
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. N 828-р про Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/828-2011-%D1%80>
7. Чудна Р. В. Обґрунтування структури та змісту навчальної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» в системі вищої фізкультурної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук фіз. виховання і спорту : [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Р. В. Чудна. – К., 2003. – 22 с.
8. Яшна О. П. Адаптивна фізична культура в процесі відновлення й навчання дітей в умовах центрів соціальної реабілітації [Електронний ресурс] / Яшна О. П. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2008-10/08yopcsr.pdf

Стаття надійшла до редколегії 24.06.2013